

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Чертиков Андрій Володимирович

*студент бакалаврату факультету морського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Достдар Руслана Миколаївна

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

У сучасних умовах інтеграції та посилення ролі міжнародних правових інститутів кримінальний процес набуває нового змісту й спрямованості. Національні системи кримінального судочинства дедалі активніше взаємодіють із нормами міжнародного права, зокрема з положеннями Європейської конвенції з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Така взаємодія сприяє осучасненню та гуманізації кримінального процесу, формуванню збалансованої моделі, орієнтованої на забезпечення прав і свобод людини. Поглиблення порівняльно-правового аналізу – ще один напрям модернізації кримінального процесу, що дозволяє переймати успішні європейські практики й адаптувати їх до національної правової системи.

Європейська конвенція з прав людини займає ключову роль у формуванні вимог до справедливого кримінального процесу. Як зазначає С. Слінько, її положення стали фундаментом для переосмислення завдань кримінального провадження в Україні, насамперед у контексті забезпечення справедливого суду, презумпції невинуватості, процесуальної рівноваги між сторонами та права на захист. Вчений наголошує, що імплементація конвенційних стандартів суттєво вплинула на судову практику, а також сприяла модернізації законодавства, зокрема у частині забезпечення змагальності процесу та недопущення катувань [1, с. 849–850].

Європейська модель кримінального процесу ґрунтується на гарантійності та пріоритетності прав людини, що відрізняє її від більш репресивних систем минулих історичних етапів. Зміна філософії кримінального судочинства – від каральної до правозахисної – стала можливою саме завдяки зростанню ролі міжнародних актів та їх обов'язковості для держав. Практика ЄСПЛ виступає одним із найпотужніших інструментів впливу на розвиток кримінального процесу.

На думку Д. Макбрайта, ЄСПЛ формує не лише конкретні стандарти допустимості доказів, меж втручання у приватність чи критерії обрання запобіжних заходів, але й створює загальну концепцію справедливого судочинства [2, с. 125]. Суд постійно підкреслює важливість пропорційності, верховенства права та поваги до гідності особи, що змушує держави звужувати репресивні елементи кримінального процесу та посилювати процесуальні гарантії.

Національні системи, зокрема українська, адаптують свої правові механізми під впливом рішень ЄСПЛ у сфері затримання, тримання під вартою, застосування сили, доступу до адвоката, права на мовчання та ефективні засоби правового захисту.

Практика Суду фактично формує універсальний європейський стандарт кримінального провадження, який має бути дотриманий кожною державою-членом Ради Європи.

Історичний розвиток кримінального права у Швейцарії та його вплив на Німеччину на початку XX століття демонструє важливість реформування кримінального процесу на основі сучасних підходів. Л. Шалімов підкреслює значення швейцарського кримінального кодексу як прикладу реформи, спрямованої на гуманізацію системи та впровадження заходів безпеки замість виключно каральних санкцій [3, с. 131]. Цей підхід дозволив переорієнтувати кримінальну політику на індивідуалізацію покарання, соціальну реабілітацію та профілактику правопорушень.

Подібні принципи згодом вплинули на німецьке кримінальне право, що формувалося під впливом європейських тенденцій. Історичний приклад Швейцарії та Німеччини демонструє, що модернізація кримінального процесу завжди була пов'язана з поєднанням правових традицій та інноваційних підходів.

Сучасний кримінальний процес України характеризується складною взаємодією між європейськими правовими стандартами та окремими елементами англо-американської системи.

За дослідженням А. Немцева та М. Ковалю, національний кримінальний процес дедалі більше тяжіє до європейської моделі, однак інститути суду присяжних, роль прокурора, підходи до оцінки доказів частково нагадують американську систему. Автори підкреслюють, що сучасний український кримінальний процес знаходиться у стані

активної євроінтеграції, що вимагає гармонізації процесуальних норм зі стандартами ЄС, зокрема щодо забезпечення прав затриманих, прозорості правосуддя, контролю за діяльністю правоохоронних органів та посилення ролі адвокатури. Такі трансформації сприяють формуванню збалансованої та ефективної моделі кримінального провадження [4, с. 167].

Отже, розвиток кримінального процесу в Україні та у країнах Європи зумовлений поєднанням міжнародних правових стандартів, порівняльно-правових практик і внутрішніх реформ. Європейська конвенція з прав людини та практика ЄСПЛ визначають основні засади справедливого судочинства, а досвід Швейцарії, Німеччини, США та країн ЄС сприяє модернізації кримінального процесу на основі гуманізму та поваги до прав людини. Україна, перебуваючи на шляху інтеграції до європейського правового простору, активно впроваджує міжнародні стандарти, що в перспективі сприятиме зміцненню правової держави та підвищенню ефективності кримінального правосуддя.

Література:

1. Слінько С. В. Кримінальний процес у руслі Європейської конвенції з прав людини. *Форум права*. 2011. № 2. С. 848–852.
2. Макбрайт Д. Права людини та кримінальний процес. Практика Європейського суду з прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 4. С. 124–126.
3. Шалімов Л. О. Швейцарський кримінальний кодекс як приклад нової кримінально-правової політики. *Правничий вісник Університету "КРОК"*. 2011. Вип. 8. С. 130–134.
4. Немцев А., Коваль М. Кримінальний процес як провідна галузь права у співвідношенні з міжнародними правовими системами ЄС та США. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2024. Т. 11, № 4. С. 167–174.